

VU Research Portal

Doen + direct object als 'reference point construction'

Janssen, T.A.J.M.

published in

Honderd jaar taalwetenschap. Artikelen aangeboden aan Saskia Daalder bij haar afscheid van de Vrije Universiteit Amsterdam

2013

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Janssen, T. A. J. M. (2013). Doen + direct object als 'reference point construction'. In T. A. J. M. Janssen, & J. Noordegraaf (Eds.), *Honderd jaar taalwetenschap. Artikelen aangeboden aan Saskia Daalder bij haar afscheid van de Vrije Universiteit Amsterdam* (pp. 41-52). Stichting Neerlandistiek/Nodus Publikationen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Doen + direct object als ‘reference point construction’

Theo Janssen

Abstract – *Constructions such as je haar doen ‘to do your hair’ are argued to be best analyzed as point of reference constructions (in the sense of Langacker 1993, 2009). In this type of doen-construction, the direct object, e.g. je haar, is conceived of as giving mental access to an act in which je haar plays a determining role.*

Reference point construction, objectsverwisseling, metonymie, contigüiteit, coercion, WNT

1. *Doen* in het WNT

In het *Woordenboek der Nederlandsche taal*, waarmee Saskia Daalder haar studenten graag vertrouwd maakte, wordt *doen* beschreven als bedrijvend, onzijdig en plaatsvervangend werkwoord en ook nog als hulpwerkwoord. Van de 25 gebruikswijzen die het WNT als bedrijvend onderscheidt, zal ik het vijfde type nader bekijken. Het is door Knuttel (1916, deel III, 2-3: kolom 2715-2716) als volgt behandeld:

- 5) In orde houden of brengen. Alleen in verbindingen als de hieronder genoemde.
 - *Eene kamer enz. doen*, die schoonmaken.
Eene Vrouw, die, zonder muts, met de boender in de hand het huis door vliegt, om de zolderingen te doen [...]
Dat ik juist op een donderdag gekomen was, als wanneer de voorkamer “gedaan werd” [...]
Willem bleef den heelen morgen in zijn bed liggen, met de deur op slot, zoodat zijn kamer niet op tijd gedaan kon worden [...]
 - *Een huis doen*, er onderhoudswerk, t.w. schilderen, witten, enz. aan verrichte[n]. In Z.-Ndl.
't Is vijftien jaar dat die huizen niet gedaan geweest en hebben [...]
 - *Zijn tuin doen*, die onderhouden.
Ik heb niemand noodig – mijn tuin doe ik zelf [...]
 - *Zijn haar doen*, het kammen, borstelen, opmaken.
 - In Z.-Ndl. ook van spijzen: bereiden.
Wij en doen alledage geen vleesch [...]

De vraag of ‘in orde houden of brengen’ tegenwoordig nog herkend wordt in *Wij en doen alledage geen vleesch*, blijft hier rusten. Ik ga in op de volgende vragen. Is het vijfde type wel zo beperkt als het WNT stelt (par. 2)? Hoe verhoudt dit type zich tot andere toepassingen van *doen* (par. 3)? Zijn de gebruikswijzen in bovenstaand citaat op een principiële wijze te verklaren (par. 4)? En, afrondend, wat is de theoretische implicatie van de antwoorden (par. 5)?

2. *Dit doen en dat doen*

Bij de gevallen van het WNT-citaat is het verleidelijk te denken dat *doen* er fungeert in plaats van een specifiekere woord, en wel als ‘als plaatsvervanger van een vroeger genoemd of reeds bekend werkwoord: *hij zingt beter dan hij vroeger deed; liegen dat hij doet; [...] wou je het doen?* lijfsgemeenschap hebben [...]’ (Van Dale 1914: 437). Hier is *hij zingt beter dan hij vroeger zong* inderdaad ook mogelijk, maar in *liegen dat hij doet* is *doet* niet specifiekere te maken en dat kan evenmin met *doen* in *wou je het doen?*, althans niet met behoud van *het* als direct object in de aangeduide interpretatie.

Is het plaatsvervangende idee wellicht wel naar volle tevredenheid toe te passen op de voorbeelden van het WNT-citaat? De vraag is dan echter hoe die specifiekere werkwoorden ‘reeds bekend’ geworden zijn, want in die WNT-gevallen is het niet nodig dat ze eerder genoemd zijn. Hoe weet men dan wat in aanmerking komt als het specifieke werkwoord? Is kennis van de wereld hier het eenvoudige antwoord? Met *de kamer doen* kan echter aangeduid worden dat de kamer gepoetst wordt of bijvoorbeeld geherdecoreerd, met *de tuin doen* dat de tuin er weer netjes bij komt te liggen of dat hij aangelegd wordt, met *het huis doen* dat het huis schoongemaakt wordt ofwel een grondige opknabbeurt krijgt, en met *zijn haar doen* dat het haar in model gekamd wordt, of, veel uitvoeriger, dat het gewassen, geföhnt, geborsteld en gevlochten of opgestoken wordt. Kortom, wat hier het specifiekere werkwoord moet zijn, valt niet louter op basis van kennis van de wereld te bepalen.

De voorbeelden in het WNT-citaat lijken met elkaar gemeen te hebben dat er een handeling verricht wordt die tot doel heeft de referent van het direct object (d.o.-referent) in een verzorgde staat te brengen. Stel dat dit juist is, hoe weten we dan dat er aan een verzorgde staat gedacht moet worden? Het antwoord kan niet simpelweg zijn dat het bij die combinaties nu eenmaal om vaste uitdrukkingen gaat en dat ze niet voor niets in een woordenboek opgenomen zijn. Immers, de volgende vraag is dan meteen: hoe kan het dat de combinaties met die betekenis geconventionaliseerd zijn? Is er dan soms een tijd geweest waarin men zich voorstelde dat een materieel object gedaan werd of gedaan kon worden?

Kortom, als de *doen*-zinnen in het WNT-citaat geconventionaliseerde gevallen zijn, op basis van welk principe is de conventionalisatie dan mogelijk geweest? En zou dat principe ons dan nu niet meer ten dienste staan? Hedendaagse zinnen als de volgende kunnen ons wellicht helpen bij de beantwoording van die vragen.

- (1) Doe jij de afwas – Doe ik de kinderen¹
- (2) Doe jij de tosti, dan doe ik de wasmachine!

Met (1) en (2) wordt geopperd taken te verdelen: in (1) gaat het erom dat jij de afwas niet laat staan, maar reinigt, en dat ik de zorg voor de kinderen op me neem,

¹ De vindplaatsen van de authentieke gevallen staan aan het slot van dit artikel.

bij (2) dat jij de tosti klaarmaakt en ik de wasmachine bijvoorbeeld in- of uitlaad. De zinnen passen niet in de karakterisering van het WNT. Immers, is het in (1) al raar om te zeggen dat de afwas in orde gebracht wordt, bizar is het om zoiets te zeggen waar het kinderen betreft. In (2) wordt de tosti voorbereid en de wasmachine in- of uitgeladen, maar ze worden niet in orde gehouden of gebracht. Ook een karakterisering als: 'er wordt een handeling verricht om de d.o.-referent in een verzorgde staat te brengen', voldoet nauwelijks of niet. Eventueel nog wel als de ik-figuur de kinderen voor het slapen gaan helpt bij bijvoorbeeld het tandenpoetsen, wassen en omkleden, maar al heel wat minder goed als daarbij ook hoort dat hun nog een verhaaltje wordt verteld of voorgelezen.

Hebben de voorbeeldzinnen in het WNT-citaat en (1)-(2) meer gemeen dan dat ze alle het werkwoord *doen* bevatten en een direct object waarmee normaal gesproken een concrete zaak wordt genoemd?

3. Via de genoemde zaak aan iets anders denken

In de voorbeelden van het WNT-citaat en (1)-(2) gaat het telkens om een handeling waarin de d.o.-referent centraal staat. De handeling is in die gevallen gericht op de kamer, de tuin, het huis en het haar, en in (1)-(2) op de afwas, de kinderen, de tosti en de wasmachine. Anders gezegd, er wordt steeds een handeling verricht die gericht is op de d.o.-referent, die centraal staat in de handeling van de subjectsreferent. *Doen* is een te abstract werkwoord om eruit af te kunnen leiden wat de aard van de handeling is. En met het direct object wordt in die gevallen geen handeling genoemd, maar een materiële entiteit. Wel kan met het woord *afwas* ook nog iets anders dan een materiële entiteit genoemd worden, en wel een handeling: afwaswerk. En de combinatie *doen* met *afwaswerk* als (kern van) het direct object komt ook feitelijk voor, getuige zinnen als (3) en (4).

(3) Je mag inderdaad ook afwaswerk doen in restaurants etc.

(4) Zij mag het afwaswerk doen en al het andere.

Maar met woorden als *kamer*, *tuin*, *huis* en *haar* of *kinderen*, *tosti* en *wasmachine* wordt normaal gesproken geen handeling aangeduid. Zouden ze in de WNT-zinnen wel voor een handeling kunnen staan? De vraag moet dan ruimer gesteld worden: is *doen* te verbinden met een direct object waar een handeling mee aangeduid wordt? In beginsel is die vraag al positief beantwoord, gelet op zinnen als (3) en (4). Dat zijn geen toevalstreffers of afwijkende gevallen, want het is bijvoorbeeld ook mogelijk *doen* te combineren met een direct object waarin het woord *handeling* zelf als kern fungeert, zoals in de zinnen (5)-(7).

(5) Een spiegelneuron vuurt als we een handeling doen.

- (6) Ja, maar ik wil dus het liefst niet een extra handeling doen.
 (7) Wij zullen geen enkele handeling doen die dit kan verstoren.

Alle drie zinnen met *doen* + [...] *handeling* [...] zijn onberispelijk. Deze observatie is uit te breiden tot zinnen met een direct object dat als kern niet het woord *handeling* bevat, maar een woord waarmee een verwante abstracte entiteit genoemd kan worden. Zo meldt Van Dale (1914: 437) bij het lemma *doen* dat het te verbinden is met een substantief dat ‘eene werking, eene daad uitdrukt’. Er volgen dan voorbeelden als: *boete doen*, *een eed doen*, *een gebed doen*, *een gelofte doen*, *een greep doen*, *een moord doen*, *een poging doen*, *het woord doen* en *zonde doen*. De substantiva hebben de eigenschap gemeen dat ze heel goed gebruikt kunnen worden in een temporeel verband, net als de substantiva in (8)-(10).

- (8) tijdens/gedurende de (/het) *auditie, back-flip, cruise, cursus, dans, dutje, examen, fotoshoot, gym, huiszoeking, keuring, mededeling, meting, oefening, proef, pirouette, sessie, spelletje, studie, stunt, test, training, trektocht, wandeltour, wedstrijd, workshop*
 (9) sinds/na de (/het) *aanbeveling, aangifte, aankoop, aanslag, aanvraag, bekentenis, bevinding, bewering, gift, gok, gooi, inval, investering, keus, meeneed, melding, miskoop, opening, oproep, rondje, trap, uitruil, uitspraak, uitvinding, wens, wonder, zet*
 (10) op het moment van de (/het) *aanbouding, aftrap, benoeming, bestelling, bod, boeking, inbraak, koop, melding, misstap, ontdekking, opdracht, opening, overname, overstap, punctie, terugbetaling, uitbraak, uitgave, vaststelling, vondst, voorzet, worp*

De substantiva in (8)-(10) – de rijtjes zijn niet uitputtend – kunnen alle in combinatie met *doen* de kern van een direct object zijn.² Zeker, er zijn ook verbindingen van *doen* met substantiva die niet soepel passen in een verband als in (8)-(10). Denk aan (*zijn*) *best* (*doen*), *moeite* (*doen*), *Nederlands* (*doen*), *onkuisheid* (*doen*), (*je*) *plicht* (*doen*), (*haar eigen*) *wil* (*doen*), (*goede*) *zaken* (*doen*) of (*z’n*) *zegje* (*doen*). In deze gevallen is het idee van een handeling overigens niet zo ver weg. Zo is het bij *zijn best/moeite doen* ‘(zijn uiterste) inspanning doen’. Bij *Nederlands doen*: ‘de studie Nederlands doen’. Bij *onkuisheid doen*: ‘een daad van onkuisheid doen’ (vergelijk *een daad van menslievendheid doen*). En *inspanning*, *studie* en *daad* zijn wel in te passen in een van de temporele verbanden van (8)-(10).

Hoe dan ook, het gegeven dat *doen* prima te combineren is met substantieven als in (8)-(10), kan een indicatie zijn voor de verklaring van combinaties waarin *doen* gebruikt wordt met een direct object met als kern een substantief (*kamer, huis, tuin, haar* enz.) dat als benoeming van een materiële entiteit niet als vanzelfsprekend past in een temporeel patroon van (8)-(10). Maar er kan veel, getuige zinnen zoals in (11)-(14).

² Ik ga onder andere voorbij aan *doen*-combinaties met een indirect object (Knuttel 1916: 2717-2720), zoals *iem. een aanbod / voorstel doen*, *iem. een aanzoek doen*, *iem. een belofte doen*, *iem. een genoegen / plezier doen*, *iem. kwaad / pijn / verdriet / zeer doen*, *iem. een suggestie doen*, *iem. tekort doen*, *iem. verslag doen*, *iem. een verzoek doen*.

- (11) a Na deze kamer kreeg ik Merles kamer te zien, een echte kinderkamer.
b Na deze kamer volgt een luxe badkamer.
- (12) a Na het huis in culturele stijl bezochten we een woning in de huiselijke stijl.
b Voor velen is het pensioen na het huis het belangrijkste financiële bezit.
- (13) a Het zou [...] leuk zijn, als je na de tuin ook het huis kon opknappen [...]
b Maar sinds die tuin van Jolande sta ik nergens meer van te kijken [...]
- (14) a Het dieptepunt was er toen ik na mijn haar ook mijn wimpers en wenkbrauwen verloor.
b Na mijn haar mocht ik mijn make-up laten doen door mijn [...] buurvrouw

In (11)a begrijpen we *na deze kamer* als 'na de bezichtiging van deze kamer' en (11)b als fictieve verplaatsing (Matsumoto 1996; Talmy 2007: 267) van de kamer naar de badkamer. *Na het huis* in (12)a vatten we op als 'na het bezoek aan het huis' en (12)b is te zien als fictieve verplaatsing van een hogere naar een lagere positie op de schaal van financieel belang. In (13)a wordt het opknappen van het huis gepland na het opknappen van de tuin en in (13)b zijn er na het kennismaken van Jolandes tuin voor de ik-figuur geen verrassingen meer. In (14)a en b volgt het hoofdgebeuren op het verlies, resp. de behandeling van het haar van de ik-figuur.

De zaken die in de zinnen van (11)-(14) met *kamer*, *huis*, *tuin* en *haar* genoemd worden, los van (11)b en (12)b, worden opgevat als ingebed in een gebeuren waarvan het specifieke karakter begrepen wordt in samenhang met de rest van de zin. Dus via de woorden *kamer*, *huis*, *tuin* en *haar* in hun context krijgen we mentaal toegang tot het door de spreker of schrijver bedoelde gebeuren waarin de kamer, het huis, de tuin en het haar centraal staan. Daar worden we naar 'doorverwezen'.

Zijn *kamer*, *huis*, *tuin* en *haar* in het WNT-citaat en in (11)-(14), los van (11)b en (12)b, dan metonymisch gebruikt?³ Het antwoord op die vraag hangt af van wat onder 'metonymie' verstaan wordt. Op die kwestie ga ik verderop in. Eerst wil ik nagaan wat bepalend is voor wat in de *doen*-zinnen van het WNT-citaat en in die van (1) en (2) geconceptualiseerd wordt als de handeling.

Bij de zinnen van (1) en (2) is opgemerkt dat er een poging mee gedaan wordt om af te spreken wie wat op zich neemt. Zowel bij de afwas doen en de kinderen doen, als bij de tosti doen en de wasmachine doen gaat het om een meer of minder aangenaam werkje of karweitje. Op dit punt is er een nauwe verwantschap met de handelingen waaraan gedacht wordt bij de *doen*-zinnen in het WNT-citaat, al is een diminutieve aanduiding van de klus in die gevallen doorgaans niet of nauwelijks van toepassing. Hoe het ook zij, in al deze gevallen gaat het om een handeling die een werkkarakter heeft, met een licht deontisch facet: de handeling in kwestie moet gedaan worden gelet op wat de betrokkenen bekend veronderstellen als iets wat bij de d.o.-referenten op een bepaald moment nodig is. Zo moet vuil kook- en eetgerei nu eenmaal afgewassen worden, na het avondeten moeten kinderen naar bed

³ Zie voor overzichten van uiteenlopende visies op metonymie bijvoorbeeld Paradis (2004), Panther & Thornburg (2007) en Sweep (2012: 7-87).

gebracht worden, wie een tosti wil eten of te eten wil geven, moet die klaarmaken, en om de was gedaan te krijgen kan men het best met een wasmachine aan de slag gaan. Voor de gevallen van het WNT-citaat is het al niet anders: een kamer vergt nu eenmaal dat die wordt schoongemaakt, een huis en een tuin dat die worden onderhouden, en in veel situaties wordt verwacht dat men zijn haar er verzorgd uit heeft zien.

Kortom, vanuit de ons bekende cultuur kunnen we redelijk goed gissen wat ons te doen staat met d.o.-referenten zoals in de voorbeelden van het WNT-citaat. Dit gegeven maakt wellicht begrijpelijk dat er voor zulk gebruik van *doen* in het WNT een aparte subcategorie ingeruimd is. Die is er niet zonder meer voor bedoeld om ook gevallen als in (1) en (2) te omvatten. Immers, in onze cultuur mag het dan al bekend zijn wat ons met afwas te doen staat, dat is zeker niet zo met kinderen op een willekeurig uur van de dag, wel als bijvoorbeeld gegeven is dat het bedtijd voor hen is. En bij de *doen*-gevallen in (2) is het buiten een context zoals die waarin huishoudelijke klusjes verdeeld worden, zeker niet vanzelfsprekend wat bedoeld wordt met *de tosti doen* of *de wasmachine doen*. Immers, buiten zo'n context kunnen zinnen als in (15) en (16) nogal raadselachtig overkomen.

(15) Wil jij de tosti doen?

(16) Wil jij de wasmachine doen?

Zeker, dit zijn artificiële producten. Maar ook authentieke gevallen kunnen buiten hun oorspronkelijke verband vreemd aandoen, zoals de zinnen (17) en (18).

(17) Ik ga nu eerst Roemer doen.

(18) [We] hebben *Het woud der verwachting* weer eens helemaal gedaan.

De gedachte dat het in (17) en (18) om een karwei gaat waarin Roemer, resp. *Het woud der verwachting* onder handen genomen wordt, is onvoldoende voor de interpretatie. Wie echter weet dat een verslaggever via zijn microfoontje zin (17) uitspreekt tegen de regie van een rechtstreeks uitgezonden tv-programma, snapt – gelet op de taak van de journalist, Roemers politieke rol en het bekend worden van het regeerakkoord – wat ‘Roemer doen’ zal inhouden: ‘Roemer interviewen’. Zo is ook ‘*Het woud der verwachting* doen’ meteen te begrijpen in zijn context: in een interview vertelt een bejaard echtpaar over wat zij zoal doen als tijdspassering. De vrouw geeft als voorbeeld: ‘Mijn man leest mij voor, terwijl ik borduur. Toen Hella Haasse overleed, hebben we *Het woud der verwachting* weer eens helemaal gedaan’. In dit geval is het de vraag of er wel een woord is om specifiekere dan met *doen* de situatie goed te benoemen. Immers, een zin als ‘Toen [...] hebben we *Het woud der verwachting* weer eens helemaal gelezen’, is niet juist. Immers, ze hebben het boek niet allebei gelezen. En het aspect dat de vrouw gedurende het voorlezen zat te borduren, is daarbij al helemaal uit het zicht verdwenen.

In het WNT-citaat is de *doen*-categorie streng afgebakend: 'In orde houden of brengen. Alleen in verbindingen als de hieronder genoemde'. Er is kennelijk geen rekening mee gehouden dat het om een productieve categorie zou kunnen gaan, waarbij de cultuur en de specifieke context een rol spelen in het begrijpen van de verbinding *doen* + direct object waarmee een materiële entiteit wordt genoemd.⁴ Het volgende lijkt dan kenmerkend te zijn voor de *doen*-verbinding in kwestie: de entiteit genoemd met het direct object is betrokken in een handeling waarvan de spreker of schrijver aanneemt dat de aard van de handeling door de toegesprokene of lezer te bepalen is op basis van wat die van de entiteit weet.

Door de *doen*-verbinding te zien in samenhang met de cultuur en/of de specifieke context is het niet nodig, beter gezegd, is het niet juist om die verbinding zo beperkend te karakteriseren. Dat het daarin gaat of kan gaan om 'in orde houden of brengen', hoeft niet als een exclusief kenmerk geanalyseerd te worden, maar kan opgevat worden als een mogelijkheid, afhankelijk van de zaak die met het direct object genoemd wordt. Toch is bij deze bewering enige terughoudendheid geboden, blijkens (19), waarin inburgeraars uitgelegd wordt wat *(een) bakkie doen* is.⁵

- (19) *Bakkie doen* – Nederlanders zijn koffiedrinkers en dat is voor sommigen zo vanzelfsprekend dat ze het woord koffie helemaal niet meer gebruiken. Een bakkie doen is een beetje plat Nederlands voor een kop koffie drinken.

Wat onder *(een) bakkie doen* verstaan wordt, is kennelijk niet voor iedere gebruiker van het Nederlands onmiddellijk duidelijk, in het bijzonder niet voor inburgeraars. Maar ook Nederlandstaligen-van-huis-uit zullen vreemd opgekeken hebben toen ze *(een) bakkie doen* voor het eerst hoorden.⁶ Mogelijk is het intussen anders gesteld met *een wijntje doen* en *een glaasje wijn doen*, zoals in (20) en (21).

- (20) Ze willen op het schoolplein toch ergens over kunnen praten en misschien vrijdagmiddag samen een wijntje doen.
 (21) Met deze onbekende meid doe ik graag een glaasje wijn [...]

Bekendheid met *(een) bakkie doen* kan precies de culturele achtergrondinformatie zijn waarin (20) en (21) zonder hapering functioneren. Interessant is in dit verband de mededeling in (22), die op een recente website staat.

⁴ In bijv. Janssen (2006) wordt bepleit zinnen, uitingen in beginsel, altijd in hun context (cultureel en situationeel) te analyseren.

⁵ De verbinding *(een) bakkie doen* in het citaat moet onderscheiden worden van bijvoorbeeld *Doe mij maar een bakkie*, waarin een indirect object optreedt. Zie ook noot 2.

⁶ *Een koffietje doen* is ook in gebruik. De DBNL heeft al in 1904: *een bakkie komen doen* (Anna van Gogh-Kaulbach, geb. in Velsen; Jan Eigenhuis, geb. in Aalsmeer). *Van Dale* (1984) vermeldt: *een bakje doen*. Het CGN (materiaal uit 1998-2004) heeft 4x *een bakkie doen*, 1x *een bakkie koffie doen*, 1x *bakkie gedaan*, niet één Belgisch-Nederlands geval, ook niet met *bakje*, *bakske*, *tas(ke)*. Dus niet zonder reden vermeldt het *woordenboek Nederlands-Vlaams* (Belgen.nl; 24-8-2006): 'bakkie doen – een kopje koffie drinken'.

- (22) [In Spanje] spreekt men zelfs van ‘een vermou[t] doen’ en dat betekent zoveel als voor de lunch een drankje doen met wat lekkere hapjes erbij.

Dat *een vermut doen* toegelicht wordt met *een drankje doen*, is niet zo interessant, want dat had de lezer zelf kunnen bedenken, maar erg nuttig is wel de informatie dat het om een aperitief voor de lunch gaat en dat er wat lekkere hapjes bij horen. Het kan dus welkom zijn dat een woordenboek enige encyclopedische informatie geeft, zoals Vuyk-Bosdriesz (2007: s.v. *vermut*) doet met ‘aperitief’ als een gebruikswijze.

Er is nog een ander type *doen*-verbinding in zwang geraakt, zoals *een boekestijnje / clintonje doen*. Voor het begrip ervan is ook nu encyclopedische kennis vereist.⁷ Het gaat om handelingen waarmee Boekestijn en Clinton naam gemaakt hebben. De een door te loslippig te zijn en de andere door een apart soort waarheid te debiteren. In beide gevallen betreft het ‘een handeling doen’, en wel een handeling zoals al aangeduid. Ze vertegenwoordigen een vorm van ‘metaphonymy’: een metafoor in een metoniem (Goossens 1990; Panther & Thornburg 2007: 243-244). Metonymisch – zo men wil synecdotisch – is hier dat er herinnerd wordt aan iets, een handeling, van de drager van de gediminueerde eigennaam; metaforisch is dat het een handeling betreft *zoals* de handeling die de persoon in kwestie op zijn naam heeft staan.⁸

4. Mentaal contact leggen

Kan in de besproken *doen*-verbinding het direct object met als kern een substantief dat normaal gesproken gebruikt wordt om een materiële entiteit aan te duiden, opgevat worden – zoals al eerder geopperd – als metonymisch? Of is het voor een positief antwoord een beletsel als datgene waar het metoniem ‘voor staat’, hooguit klunzig of althans vrij omslachtig aan te duiden is? Kan dan wel van ‘objectswisseling’ gesproken worden, zoals het WNT doet in 224 gevallen?⁹

Het verschijnsel dat bijvoorbeeld *het gazon maaïen* gezegd kan worden in plaats van *het gras (van het gazon) maaïen*, is mede op basis van WNT-materiaal onder de

⁷ Toen Roemer *een clintonje doen* lanceerde, ‘hielp [hij] ons gelukkig meteen met de interpretatie van zijn versgebakken uitdrukking, want hij zei: “U doet een clintonje. I did not have sex” [31-8-2012, taalbank.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=1357:clintonje&catid=18:woord-van-de-dag&Itemid=26]. Zie ook nog: “Een Holdijkje doen volstaat niet meer”, zei Kox, verwijzend naar SGP-senator Gerrit Holdijk, die het vorige kabinet in de Eerste Kamer nog aan een meerderheid kon helpen’ [4-12-2012, article.wn.com/view/WNATf9111443a28a4078470f3352f49aba11/]. In Belgisch-Nederlands bestaat de vorm: *een [eigennaam]-ke doen*: ‘Voormalig premier Yves Leterme heeft weer een “Letermeke” gedaan. Hij verstuurde vanmorgen een privé-bericht op Twitter per ongeluk aan al zijn volgers’ [24-10-2012, http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=DMF20121024_019].

⁸ *To do the / a Clinton* is in gebruik voor de truc om net als Clinton te agenderen wat zijn politieke tegenstander van plan is te doen: [1993/1995, http://royzimmerman.com/lyrics/best_clinton.html] en [8-11-2010, http://www.economist.com/blogs/lexington/2010/11/triangulation_revisited].

⁹ De gevallen zijn te vinden via de digitale WNT (‘uitgebreid zoeken’ > ‘betekenisomschrijvingen’).

loep genomen door Sweep (2012). Zij spreekt in zo'n geval van 'metonymical object change', omdat *het gazon* zich metonymisch tot *het gras* verhoudt. In de reeks patronen waarin verwisseling van het direct object mogelijk is, vertegenwoordigt het *maaien*-geval in haar typologie het verwisselingstype 'location – part of location' (p. 173), doordat het gazon te zien is als contigu met het gras. Zo kunnen de zinnen van (23) het verwisselingstype 'agent – activity' (p. 311-312) illustreren.

- (23) a Mary onderbrak Jan.
b Mary onderbrak Jans lezing.

Jan in (23)a is metonymisch te begrijpen ten opzichte van *Jans lezing* in (23)b. Immers, iets dat onderbroken wordt, heeft doorgaans een duidelijk longitudinale dimensie. Het kan iets met duur zijn: een handeling (toespraak), proces (feest), toestand (verblijf), tijdspanne (seizoen), of iets met enige afstand tussen twee punten (telefoonverbinding). Ook een denkbeeldig of concreet object zoals een streep, lijn, reeks of een tekst kan onderbroken worden. Maar gaat het om een mens, dan betreft de onderbreking normaliter niet zijn lijf, maar zijn bezigheid, wat vaak al wel op te maken is uit het bredere verband.

Verwisseling van direct object is, los van pragmatische effecten zoals verschil in 'highlighting', mogelijk volgens Sweep (2012), mits de ene d.o.-referent ten opzichte van de andere als contigu te zien is. Zo is *Roemer* in (24)a als metonymisch te begrijpen ten aanzien van *een interview met Roemer*; zie (24)b.

- (24) a Ik ga nu eerst Roemer doen.
b Ik ga nu eerst een interview met Roemer doen.

Als 'eventive' contiguiteitsrelaties onderscheidt Sweep 'agent – activity' en 'object – activity' (p. 173); in 'een interview met Roemer' moet Roemer dan als het 'object' beschouwd worden, want de 'agent' is hij niet. Ernstiger is het probleem dat het direct object bij een *doen*-verbinding soms vrij moeizaam te verwisselen is met een direct object waarmee expliciet benoemd wordt wat voor een handeling aan de orde is. Bezie bijvoorbeeld de volgende zin nog eens.

- (25) We hebben *Het woud der verwachting* weer eens helemaal gedaan.

Wat kan hier de benoeming zijn van wat de man en de vrouw gezamenlijk doen, en wel zo dat die met *doen* te combineren is? Iets als *een lezing doen* of *een voorlezing doen* of *een behandeling van dat boek doen* is in elk geval geen gangbaar Nederlands. Ook voor *een boekestijntje doen*, *een clintontje doen* en *een bakkie doen*, *een wijntje doen* zijn alleen weinig gelukkige alternatieven beschikbaar. In de eerste gevallen misschien iets als *een loslippige uitspraak doen* zoals *Boekestijn twee keer gedaan heeft* en *een onwaarsachtige ontdekking doen* zoals *Clinton ooit gedaan heeft*. In de twee andere gevallen iets als *een praatje*

doen met een kopje koffie/glaasje wijn erbij.¹⁰ Zulke alternatieven zijn onaantrekkelijk, zowel praktisch als theoretisch.

In de *doen*-zinnen van het WNT-citaat wordt met het direct object weliswaar een materiële zaak genoemd, maar daarbij wordt tevens de voorstelling van een handeling opgeroepen waarin die materiële zaak centraal staat. Iets soortgelijks hebben we hiervoor ook bij een geheel ander constructietype gezien. Gemakshalve worden hier twee voorbeelden herhaald.

(26) Het zou leuk zijn als je na de tuin ook het huis kon opknappen.

(27) Na mijn haar mocht ik mijn make-up laten doen door mijn buurvrouw.

In (26) wordt met *de tuin* een zaak genoemd die betrokken is in een handeling die zelf niet met *de tuin* genoemd wordt, maar waaraan wel te denken valt. Dat komt door het verband *als je na [x] ook het huis kon opknappen*, waarin de toegesprokene voorgesteld wordt als iemand die met het huis iets kan doen wat hij eerst met de tuin doet of al gedaan heeft. In het bijzonder door *na* fungeert *de tuin* hier als een ‘reference point construction’:¹¹ *de tuin* geeft via het noemen van de tuin mentaal toegang tot het opknappen ervan. En zo is *na mijn haar* in (27) te begrijpen als ‘na mijn haar door mijn buurvrouw te hebben laten doen’. In het zinsverband wordt met *mijn haar* een handeling opgeroepen die gericht is op het haar van de ik-figuur.

De *doen*-verbinding waar het hier om gaat, werkt als een ‘reference point construction’: het direct object geeft mentaal toegang tot de ermee genoemde zaak en via die zaak tot de handeling die specifiek op die entiteit gericht is. Vaak zal er een contiguiteitsrelatie aan te wijzen zijn tussen de zaak genoemd met het direct object en de opgeroepen handeling, maar de vraag is dan wel hoe relevant die relatie is.¹² Doet het er voor het begrip van een verbinding als *de kamer doen* toe dat de contiguiteitsrelatie tussen de kamer en het schoonmaken ervan mentaal gegeven is? Noch bij *de tuin* en *het haar* in (26) en (27), noch bij een verbinding als *de kamer doen* hoeft er tussen de expliciet genoemde zaak en de daarop gerichte handeling een contiguiteitsrelatie ‘beschikbaar’ te zijn om te kunnen denken aan de handeling waarin die zaak centraal staat. Cruciaal is dat de gesprekspartners het verband kunnen leggen. Dít verklaart wat er gebeurt, anders dan de mechanistische operatie van ‘semantic coercion’ (zie bijvoorbeeld Pustejovsky & Jezek 2008).¹³

¹⁰ Zie bijvoorbeeld *een praatje doen* in: *Enkel dansen, een drankje en een praatje doen is natuurlijk ook in orde!* [1-1-2010, <http://www.nederlanddrie.nl/nl3-agenda/details/399-sunsation>]. *Een kletsje doen* is een variant; zie: *Mag Roemer weer even een kletsje doen ajb?* [ongedateerd, <http://www.bnerslive.nl/14783858837>].

¹¹ Zie in relatie tot metonymie Langacker (1993), Janssen (2003), Paradis (2004) en meer in het algemeen Tribushinina (2008) over de diverse rollen die cognitieve referentiepunten kunnen vervullen.

¹² Zie Waltereit (1999: 234): ‘It seems less important to try to enumerate the possible types of contiguity than to acknowledge that contiguity is a relation of experiential “togetherness”’. En zie de scepsis van Janssen (2003) tegenover de vele typen contiguiteitsrelaties onder meer bij possessieve constructies.

¹³ Er wordt gesproken van *coercion* als de zogenaamde selectierestricties van een werkwoord niet overeenkomen met de eigenschappen van het argument.

Bij de objectsverwisselingen van het WNT, zoals *het gras/gazon maaien*, berust het gebruik van de variant *het gazon maaien* in de hier gepresenteerde visie op het menselijke vermogen ad hoc te kunnen aanknopen bij iets in het referentiekader. Wat daarbij speelt is niet anders dan het directe begrip van *je* in zinnen als *Je ligt boven op de stapel*, waar *je* betrekking kan hebben op je boek, werkstuk, dossier, aanvraag, rapport, pakje enz., afhankelijk van wat er speelt in het referentiekader. Noem het verschijnsel metonymie, maar het berust op het menselijke vermogen – al dan niet eerder waargenomen – verbanden te leggen.

5. Besluit

Dat *doen* combineerbaar is met een direct object waarmee normaal gesproken een concrete entiteit wordt genoemd, maar waarmee in feite gerefereerd wordt aan een handeling waarin die entiteit centraal staat, berust op de algemene mogelijkheid om via een referentiepunt mentaal toegang te hebben tot een zaak in het relevante referentiekader, zonder dat een contiguiteitsrelatie nodig is om er toegang toe te geven.

Vindplaats van voorbeelden

- (1) *Volkskrant Magazine*, 26-5-2012, p. 26.
- (2) <http://www.ans-online.nl/introductie/ans-introquiz-2011-1>; 26-8-2011.
- (3) <http://www.girlzforum.nl/archief/voor-meiden-van-14-jaar-t7272.html>; 10-03-2011.
- (4) <http://z3.invisionfree.com/Andalas/ar/t48.htm>; 31-05-2009.
- (5) <http://www.visueel-faciliteren.nl/proces/focus-groep/>; 1-5-2012.
- (6) <http://office.webforums.nl/viewtopic.php?f=26&t=47039&p=239581&sid=db80a31de8e5495a4daeb78014030ba3>; 19-11-2012.
- (7) <http://www.turksvoetbal.net/besiktas/fikret-orman-wij-zijn-geinteresseerd-in-batuhankaradeniz-130811950>; 13-8-2012.
- (11)a <http://plazilla.com/dingen-kunnen-plots-gebeuren-je-hebt-niet-altijd-invloed>; 28-9-2012.
- (11)b http://www.hartvanbrabantmakelaardij.nl/documents/ecf7d585d8bc6cf89e77ec6dbb165136/brochure_Marlestraat_32_Tilburg.pdf; ongedateerd.
- (12)a <http://www.odensehuis.nl/index/nieuws/43/LotgenotengroepmantelzorgersopbezoekinverpleeghuisHogeweyk.html>; ?-12-2012.
- (12)b <http://www.kwaliteitskringtwente.nl/agenda/kwaliteit-in-twente-2012-pieter-omtzig-de-kwaliteit-van-onze-pensioenen/>; enigszins aangepast, 26-10-2012.
- (13)a <http://www.bol.com/nl/p/gardenscapes/1004004007494240/>; na 13-04-2012.
- (13)b <http://poppenhuiskladblog.punt.nl/content/2008/04/paradijsvogelbloem>; 8-4-2008.
- (14)a <http://www.nieuwsblad.be/article/detail.aspx?articleid=BK195GOM>; 3-5-2007.
- (14)b <http://www.erwaseens.be/trouw.html>; na 08-08-08.
- (17) Uitgesproken in een live-uitzending van *Nieuwsuur*, 29 oktober 2012.
- (18) [NRC *Handelsblad*, 27 maart 2012, p. 4.
- (19) http://www.taalingebruik.nl/page_content.php?catid=4&id=314; ongedateerd.
- (20) Aleid Truijens, Geen hoofdhoekjes maar bakfietsmoeders, *de Volkskrant* 14-1-2013.
- (21) *De Volkskrant*, V5, 26-1-1213.
- (22) minkekookt.nl/2012/even-een-vermouth-doen/; 13-12-2012.

Literatuur

- Geeraerts, Dirk & Hubert Cuyckens (red.). *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Goossens, Louis (1990). 'Metaphtonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic actions'. *Cognitive Linguistics* 1, 323-340.
- Janssen, Theo A.J.M. (2003). 'Monosemy versus polysemy'. In: Hubert Cuyckens, René Dirven & John Taylor (red.). *Cognitive linguistic approaches to lexical semantics*, Berlijn: Mouton de Gruyter, 93-122.
- Janssen, Theo A.J.M. (2007). 'A speaker/hearer-based grammar: The case of possessives and compounds'. In: Mike Hannay & Gerard Steen (red.). *Structural-functional studies in English grammar*. Amsterdam: Benjamins, 353-387.
- Knuttel, Joannes A.N. (1916). Zie WNT.
- Langacker, Ronald W. (1993). 'Reference-point constructions'. *Cognitive Linguistics* 4, 1-38.
- Langacker, Ronald W. (2009). *Investigations in Cognitive Grammar*. Berlijn: Mouton de Gruyter.
- Matsumoto, Yo (1996). 'Subjective motion and English and Japanese verbs'. *Cognitive Linguistics* 7, 183-226.
- Panther, Klaus-Uwe & Linda L. Thornburg (2007). 'Metonymy'. Geeraerts & Cuyckens (red.), 236-263.
- Paradis, Carita (2004). 'Where does metonymy stop? Senses, facets, and active zones'. *Metaphor and Symbol* 19, 245-264.
- Pustejovsky, James & Elisabetta Jezek (2008). 'Semantic coercion in language: Beyond distributional analysis'. *Italian Journal of Linguistics* 20, 181-214.
- Sweep, Josefin (2012). *Metonymical object changes. A corpus-oriented study on Dutch and German*. [Dissertatie Universiteit van Amsterdam.] Utrecht: LOT.
- Talmy, Leonard (2007). 'Attention Phenomena'. In: Geeraerts & Cuyckens (red.), 264-293.
- Tribushinina, Elena (2008). *Cognitive reference points. Semantics beyond the prototypes in adjectives of space and colour*. [Dissertatie Universiteit Leiden.] Utrecht: LOT.
- Van Dale (⁵1914, ¹¹1984). *Van Dale's groot woordenboek der Nederlandsche taal*. Bew. P.J. van Malssen. Den Haag etc.: Martinus Nijhoff en A.W. Sijthoff. Bew. G. Geerts, H. Heestermans met C. Kruyskamp. 1984. Utrecht etc.: Van Dale Lexicografie.
- Vuyk-Bosdriesz, Johanna B. (2007). *Praktijkwoordenboek Spaans Nederlands*. Utrecht: Van Dale Lexicografie.
- Waltereit, Richard (1999). 'Metonymy in language and thought'. In: Klaus-Uwe Panther & Günter Radden (red.). *Metonymy in language and thought*. Amsterdam: Benjamins, 233-353.
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche taal* (1882-2001). Matthias de Vries, Lammert A. te Winkel e.a. (red.). 's-Gravenhage/Leiden: Martinus Nijhoff, A.W. Sijthoff [21993-2001. Den Haag: SDU. Digitale editie: <http://gtb.inl.nl/?owner=WNT>].